

Aalscholvers, foto Wolter van Dijk



Romke Kleefstra

# SLAAPPLAATSTELLINGEN VAN AALSCHOLVERS EN GROTE ZILVERREIGERS IN FRYSLÂN IN DE WINTER VAN 2008/2009

*In de afgelopen jaren heeft de FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân in herfst en winter met enige regelmaat provinciale slaaplaatstellingen van Aalscholvers en Grote zilverreigers uitgevoerd. Ook afgelopen jaar was dat weer het geval. In drie verschillende maanden werden de Grote zilverreigers geteld en in hartje winter trokken de tellers erop uit om de Aalscholvers in kaart te brengen. Een kort verslag.*



Grote zilverreiger foto Franciscus Koopman

## Inleiding

In de maanden september tot en met april tellen vrijwilligers van SOVON maandelijks watervogels langs de kusten, op de meren en in de moerassen van Fryslân. Dat geeft inzicht in de soorten en aantallen die er van maand op maand en van jaar op jaar aanwezig zijn. Sommige zijn overdag met dergelijke tellingen lastig in kaart te krijgen. Het gaat dan om soorten die zich ruim verspreiden, waaronder Aalscholvers en Grote zilverreigers. Die foerageren overal en nergens in polders, slootjes en plassen en zijn het beste te tellen zodra zij zich voor de nacht concentreren op gezamenlijke slaapplaatsen. Daarom worden er – aanvullend op de watervogeltellingen – zo nu en dan slaaplaatstellingen van dergelijke soorten georganiseerd.

Slaaplaatstellingen van Aalscholvers worden op Europees niveau georganiseerd door de Cormorant Research Group, een internationale aalscholwerkergroep onder de vlag van Wetlands International. In Fryslân coördineert de FFF-Slaapplaatsentelgroep deze telling, zoals die reeds in de winters van 2003/2004 en 2006/2007 plaatsvonden (Kleefstra 2004 & 2007). Slaaplaatstellingen van Grote zilverreigers worden sinds enkele jaren landelijk georganiseerd door SOVON en in de winterseizoenen van 2005/2006 en 2007/2008 eerder uitgevoerd onder de vlag van de FFF (Kleefstra 2006 & 2008).

## Veldwerk

**Aalscholver** De internationale slaaplaatstellingen van Aalscholvers vinden gelijktijdig plaats met de internationale midwintertellingen van watervogels, die altijd voor half januari gepland staan. In januari 2009 vond de telling plaats in het weekend van 17 januari. In Fryslân werden 32 slaapplaatsen geteld (tabel 1). In werkelijkheid ligt het aantal iets hoger, omdat in het Lauwersmeergebied 3-4 slaapplaatsen aanwezig zijn, die in de tabel onder één noemer zijn samengevat. Daarmee werden bijna alle bekende overnachtingsplekken van Aalscholvers in Fryslân onderzocht. Slechts één slaapplaats bleef buiten schot, en dat is die van de Alde Feanen. Ijsvorming verhinderde een boottocht naar deze slaapplaats, doordat de telling in de vorstperiode viel.

Vrijwel alle slaapplaatsen werden geteld gedurende zonsondergang. Tellers begonnen met het tellen van aanwezige en aanliggende Aalscholvers vanaf circa een uur voor zonsondergang totdat het te duister was om nog te tellen. Een enkele slaapplaats werd 's ochtends geteld, vanaf een uur voor zonsopkomst totdat alle Aalscholvers de slaapplaats hadden verlaten. Dit gebeurde op plekken waar het aanvliegen van Aalscholvers 's avonds

niet goed te zien is, maar het vertrek in de ochtend des te beter (zoals in De Deelen).

Grote zilverreiger SOVON koos drie maanden uit waarin slaapplaatsstellingen van Grote zilverreigers plaatsvonden. De tellingen werden gepland op 25 oktober, 20 december en 21 februari. Alle bekende overnachtingsplekken van Grote zilverreigers zijn geteld, waarbij er in de loop van het seizoen nog twee nieuwe slaapplaatsen werden gevonden (Grote Brekken, Goudmeer). Daarmee komt het totale aantal slaapplaatsen op 20 (tabel 2). Ook hier geldt dat het werkelijke aantal iets hoger ligt, omdat het in het Lauwersmeergebied om twee locaties gaat.

De tellingen van de Grote zilverreigers worden op dezelfde wijze uitgevoerd als die van Aalscholvers. Het gros van de slaapplaatsen wordt rond zonsopgang geteld, enkele rond zonsopkomst.

## Bureauwerk

Tellers van slaapplaatsen dienden de aantallen vrijwel direct na iedere telling in. Een groot deel deed dat rechtstreeks aan de coördinator, anderen gebruikten hiervoor de invoermogelijkheid op de website van SOVON. Deze invoertoepassing via internet maakt het mogelijk de ligging van de slaapplaats op een luchtfoto (van Google Earth) aan te geven en iedere telling in te voeren.

## Resultaten

**Aalscholver** Van de 32 onderzochte slaapplaatsen in tabel 1 bleken er tijdens de telling in januari slechts negen bezet te zijn. Terwijl eerdere tellingen in januari 2004 en 2007 respectievelijk ruim 4.850 en bijna 5.570 Aalscholvers opleverden, werden nu slechts een dikke 300 geteld. Dit had alles te maken met de koudeperiode die voor een vrijwel volledige ijsbedekking van de Friese binnenwateren zorgde. In de week voorafgaande aan de telling lagen zelfs de grotere meren vrijwel geheel dicht, waardoor de soort genoodzaakt was uit te wijken naar open wateren elders.

De meeste Aalscholvers werden geteld bij het Woudagemaal in Lemmer (114). Ter vergelijking: eind december 2008 werden hier onder ijsvrije omstandigheden nog 1.100 Aalscholvers geteld (eigen gegevens).

**Grote zilverreiger** Het aantal Grote zilverreigers in oktober, december en februari was nagenoeg iedere maand gelijk (tabel 2). Wel varieerden de aantallen per slaapplaats, maar voor het provinciale totaal maakte dat uiteindelijk weinig uit. In laagveenmoeras Brandemeer bij Oldelamer werden iedere maand de grootste aantallen vastgesteld. Een wintereffect – zoals bij de Aalscholver – is in de aantallen van de Grote zilverreigers niet te zien.

## Discussie

Slaapplaatsstellingen zijn belangrijke aanvullingen op de lopende monitoring van watervogels in ons land. Vooral voor soorten die zich overdag ruim verspreiden en daarmee weinig geconcentreerd voorkomen, vormen gezamenlijke slaapplaatsen prima plekken om de totale aantallen in kaart te brengen. Dit blijkt opnieuw uit de tellingen in de afgelopen winter. Ondanks dat door de vorst weinig Aalscholvers aanwezig waren in het Friese binnenland, leverde de slaapplaatsstelling drie keer zoveel Aalscholvers op dan de midwintertelling overdag. Bij de Grote zilverreiger waren de aantallen in oktober, december en februari op slaapplaatsen ongeveer het dubbele van wat er in dezelfde maanden tijdens tellingen overdag werd vastgesteld. Voor zowel slaapplaatsstellingen van Aalscholvers als die van Grote zilverreigers geldt deze voort te zetten om de aantalsontwikkelingen en de ligging van de slaapplaatsen te monitoren.

Hoewel de winter in Fryslân verre van een 'elfstedenwinter' was, zorgde ijsvorming ervoor dat Aalscholvers massaal uitweken, vermoedelijk naar grote open wateren als IJsselmeer en Waddenzee en deels zuidwaarts. Het provinciale totaal van 314 exemplaren bedraagt nog geen 6% van het totaal van ruim 5.569 Aalscholvers tijdens de slaapplaatsstelling in januari 2007. Ook ten opzichte van december lag het aantal in januari veel lager. Eind december telden de slaapplaatsen van het Woudagemaal, It Easterskar en De Deelen gezamenlijk bijna 1.300 Aalscholvers (eigen gegevens), terwijl dit er amper een maand later nog 176 waren. Voor een viseter pur sang is dit uitwijken niet zo verwonderlijk.

Tabel 1. Slaapplaatsen in Fryslân met de januari-aantallen Aalscholvers (2004, 2007 en 2009) en vermelding van het type slaapplaats (- = niet geteld).

| slaapplaats                               | 2004         | 2007         | 2009       | type slaapplaats    |
|---|--------------|--------------|------------|---------------------|
| Lauwersmeergebied                         | —            | 62           | 0          | bomen in oever      |
| Zijsterrak, Ritsumazijl                   | —            | —            | 0          | bomen in oever      |
| Zandwinput Hurdegaryp                     | 0            | 0            | 0          | bomen in oever      |
| Bergumermeer                              | —            | 0            | 8          | moerasbos           |
| De Leijen                                 | 35           | 99           | 0          | bomen in oever      |
| Oudegaasterbrekken                        | —            | —            | 0          | bomen in oever      |
| Rasterhofpark, Sneek                      | —            | 0            | 0          | bomen in oever      |
| Leiepoel, Witte en Zwarte Brekken         | 2            | 0            | 0          | bomen in oever      |
| Jentjemeer, Sneekermeer                   | —            | 119          | 0          | bomen in oever      |
| Idzegaasterpoel                           | 125          | 170          | 0          | bomen in oever      |
| Gravepoeltje, Langweerderwielen           | 68           | 137          | 0          | bomen in oever      |
| Botmar, Akkrum                            | —            | 0            | 0          | bomen in oever      |
| Spekland, Sneekermeer                     | 77           | 163          | 37         | bomen in oever      |
| Tjeukemeer                                | 0            | 0            | 0          | bomen in oever      |
| De Zuiderpolder, Franeker                 | 30           | 169          | 0          | hoogspanningen      |
| Jelsumervaart, Leeuwarden                 | 0            | 0            | 0          | bomen in oever      |
| Ottema-Wiersmareservaat                   | —            | 306          | 13         | bomen in oever      |
| Alde Feanen                               | 142          | 315          | -          | bomen in oever      |
| De Deelen                                 | 119          | 89           | 24         | moerasbos           |
| It Easterskar                             | 0            | 61           | 38         | moerasbos           |
| Brandemeer                                | 0            | 0            | 0          | moerasbos           |
| Lendevallei                               | 55           | 86           | 0          | bomen in oever      |
| Rottige Meente                            | 734          | 600          | 15         | moerasbos           |
| Cornerwerderzand/Makk. Noardwaard         | 63           | 338          | 1          | strekdam / zandbank |
| Makkumer Súdwaard                         | —            | 65           | 0          | zandbank            |
| Warkumerbûtenwaard-Noord                  | 0            | 0            | 0          | zandbank            |
| Warkumerbûtenwaard-Zuid                   | 45           | 0            | 0          | zandbank            |
| Bocht fan Molkwar                         | 610          | 300          | 25         | zandbank            |
| Mokkebank                                 | 0            | 2            | 0          | zandbank            |
| Lemsterhoek                               | 0            | 0            | 0          | zandbank            |
| Steile Bank                               | 2.040        | 0            | 0          | zandbank            |
| Woudagemaal, Lemmer                       | 600          | 2452         | 114        | bomen in oever      |
| Prikkedam, Makkinga                       | 108          | 36           | 39         | bomen in oever      |
| <b>Tot. aantallen op de slaapplaatsen</b> | <b>4.853</b> | <b>5.569</b> | <b>314</b> |                     |

Opmerkelijk is dat de Grote zilverreiger helemaal geen winterdip laat zien. Tot enkele jaren geleden lag het aantal Grote zilverreigers in de wintermaanden steevast op een (veel) lager niveau dan in het najaar (Versluys et al. 2002), en trok de soort onverhoopt zuidwaarts bij invallende vorst (Kleefstra 2006). Tijdens tellingen in het seizoen 2007/2008 hield de soort er al een ander patroon op na, waarbij het aantal Grote zilverreigers niet in het najaar maar in hartje winter piekte (Kleefstra 2008). In de afgelopen winter waren de aantallen constant. Het lijkt erop dat de soort zich meer en meer aanpast aan de omstandigheden in onze contreien en gebruik weet te maken van andere voedselbronnen dan wat er in slootjes te vinden is, zoals muizen in weilanden. Tijdens tellingen in het seizoen 2007/2008 viel op dat Grote zilverreigers veelvuldig Friese graslanden afsjouwden op zoek naar Veldmuizen (Kleefstra 2008), wat ook voor Noord-Holland (Eempolder bij Eemnes, Prop 2008) en Overijssel (polder Mastenbroek bij Kampen, Gerritsen & Van Dijk 2008) is beschreven. Daarmee is de Grote zilverreiger zowaar een Nederlandse standvogel geworden, waarbij Fryslân van belang is voor de soort. Tijdens de drie landelijke tellingen zat gemiddeld genomen bijna een kwart van de Grote zilverreigers in Nederland op Friese slaapplaatsen.

### Dankwoord

De slaapplaattellingen van Aalscholers en Grote zilverreigers werden uitgevoerd door vrijwilligers onder coördinatie van de Slaapplaatsentelgroep van de Fryske Feriening foar Fjildbiology. Alle deelnemers worden bedankt voor het tellen, soms tijdens koude omstandigheden met geen enkele Aalscholver in het vizier. De tellingen werden uitgevoerd door: *Trytsje Albada, Ype Albada, Tjerk Andringa, Lydia Barkema, Henk van der Berg, Peter de Boer, Germ Bootsma, Jauko Dijkstra, Mennobart van Eerden, Wiebe Elsinga, Herman Feenstra, Jakob Hanenburg, Gerrit Hof, Dick Huitema, Tom Jager, Johan de Jong, Tjibbe de Jong, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Jan Kramer, Rennie Kramer, Freerk Kunst, Tjerk Kunst, Auke Land, Jouke van der Meulen, Joeke Paulusma, Jelle Postma, Henk Ruiter, Bauke Siemema, Bram de Smidt, Dick Schut, Sietse Terpstra, Sip Veenstra, John Weel, Durk Weijma en Marten Wesselius.*

### Romke Kleefstra

FFF-Slaapplaattentelgroep Fryslân  
Sinnebuorren 34  
8941 EH Akkrum  
tel.: 06-10646640  
e-mail: craneland@planet.nl.

### Literatuur

- GERRITSEN G. & J. VAN DIJK 2008. GROTE AANTALLEN VELDMUISPREDATOREN IN DE POLDER MASTENBROEK IN HET SEIZOEN 2007/2008. *VOGELS IN OVERIJSEL* 7: 5-17.
- KLEEFSTRA R. 2004. AALSCHOLVERS OP SLAAPPLAATSEN ROND DE ZOETE WATEREN VAN FRYSLÂN. *TWIRRE* 15 (3): 78-82.
- KLEEFSTRA R. 2006. GROTE ZILVERREIGERS OP SLAAPPLAATSEN IN FRYSLÂN. *TWIRRE* 17 (3): 94-97.
- KLEEFSTRA R. 2007. AALSCHOLVERS OP SLAAPPLAATSEN IN HET FRIESE BINNENLAND. *TWIRRE* 18 (1): 28-31.
- KLEEFSTRA R. 2008. RECORDAANTALLEN GROTE ZILVERREIGERS IN FRYSLÂN IN DE WINTER VAN 2007/2008. *TWIRRE* 19 (2): 42-46.
- PROP D. 2008. GROTE ZILVERREIGERS JAGEN TUSSEN KOLGANZEN OP VELDMUIZEN. *LIMOSA* 81 (1): 24-26.
- VERSLUYS M., D. SCHUT & J.-N. IJNSEN 2002. SCHAARSE VOGELS IN FRYSLÂN. *SOVON VOGELONDERZOEK NEDERLAND, DISTRICT 2 (FRYSLÂN), AKKRUM & FRYSCHE FERIEING FOAR FJILDBIOLOGY, HEERENVEEN.*



Aalscholver

foto Franciscus Koopman

Tabel 2. Slaapplaatsen in Fryslân met de aantallen Grote zilverreigers (in oktober 2008, december 2008 en januari 2009) en vermelding van het type slaapplaats (- = niet geteld).

| slaapplaats                                 | okt        | dec        | feb        | type slaapplaats           |
|---|------------|------------|------------|----------------------------|
| Lauwersmeergebied                           | 34         | 36         | 51         | ondiep water met riet      |
| Makkumer Súdwaard                           | 20         | 0          | 25         | ondiep water met riet      |
| Warkumerwaard Gaastwad                      | 6          | 5          | 2          | ondiep water               |
| Warkumerwaard Camping                       | 1          | 1          | 4          | ondiep water               |
| De Leijen                                   | 3          | 5          | 2          | bomen en struiken          |
| Groote Wielen                               | 1          | 0          | 0          | bomen en struiken          |
| Ottema-Wiersmareservaat                     | 10         | 4          | 5          | bomen en struiken          |
| Alde Feanen                                 | 32         | 31         | 32         | bomen en struiken          |
| De Deelen                                   | 46         | 41         | 36         | struiken en zeggenpollen   |
| Sneekermeer                                 | 8          | 29         | 30         | ondiep wat. m. riet/pitrus |
| Witte en Zwarte Brekken                     | 24         | 21         | 35         | ondiep water met riet      |
| Hisse- en Piekemeer                         | —          | 9          | —          | bomen en struiken          |
| Het Vliet                                   | 20         | 0          | 6          | bomen en struiken          |
| It Easterskar                               | 11         | 6          | 15         | bomen en struiken          |
| Wyldemerk                                   | 0          | 3          | 3          | ondiep water met riet      |
| Groote Brekken                              | —          | 8          | 9          | ondiep water met pitrus    |
| Woudagemaal                                 | 0          | 0          | 0          | bomen en struiken          |
| Brandemeer                                  | 88         | 103        | 53         | bomen en struiken          |
| Rottige Meente                              | 39         | 33         | 32         | bomen en struiken          |
| Goudmeer Fochtelo                           | —          | —          | 2          | bomen en struiken          |
| <b>Totale aantallen op de slaapplaatsen</b> | <b>343</b> | <b>335</b> | <b>342</b> |                            |